

VILJANDIMAA OMAVALITSUSTE LIIT

Viljandi maakonna arengustrateegia 2035

Viljandimaa – arenev PÄRIS EESTI

VILJANDI 2022

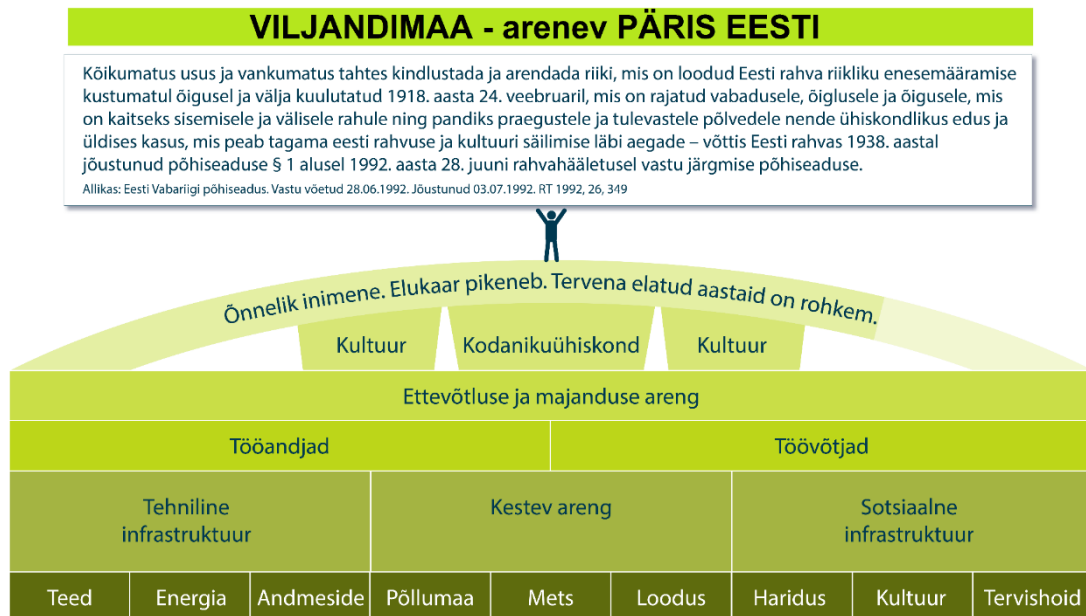
Viljandi maakonna arengustrateegia on koostatud Viljandimaa Omavalitsuste Liidu algatusel. Maakonna arengustrateegia on koostatud vastavuses Kohaliku omavalitsuse korralduse seaduse § 37³ lõigetega 3 ja 4 ning kooskõlas Rahandusministeeriumi juhendmaterjalidega.

Käesoleva arengustrateegia aluseks on Viljandi maakonna 2014. aastal vastuvõetud arengustrateegia koos 2018. aastal kinnitatud muudatustega. Maakonna strateegilised eesmärgid ei ole käesolevas strateegias sisuliselt muutunud: strateegia koostamise juhtrühm leidis üksmeelselt, et maakonnal on mõttekas varem sõnastatud väärtuste, eesmärkide ja eesmärkide saavutamise strateegiatega jätkata. Strateegia juurde kuuluv tegevuskava on oluliselt muutunud.

Peamised sisulised muudatused, mis strateegia „Viljandi maakonna arengustrateegia 2035. Viljandimaa – arenev PÄRIS EESTI“ 2022. aasta redaktsiooni võrreldes 2018. aasta redaktsiooniga sisse viidud on, tulemevad Eesti riiklikus strateegias „Eesti 2035“ püstitatud eesmärkidest ja nende elluviimiseks ettenähtud tegevustest.

Viljandi maakonna arengustrateegia koostamise töörühma moodustas Viljandimaa Omavalitsuste Liidu vanematekogu oma 29. jaanuari 2021 otsusega nr 3 koosseisus:

1. Reet Alev – Viljandi linnavalitsuse linnaarengu peaspetsialist
2. Indrek Talts – Viljandi vallavalitsuse projektispetsialist
3. Erki Heinaste – Põhja-Sakala vallavalitsuse arendusspetsialist
4. Dmitri Orav – Mulgi vallavalitsuse abivallavanem, arendusvaldkonna juht
5. Elmo Puidet – Viljandimaa Arenduskeskuse juhataja
6. Mihkel Servinski – Statistikaameti rahvastiku- ja sotsiaalstatistika osakonna juhtivanaliitik
7. Mati Toomsalu – Viljandimaa Omavalitsuste Liidu tegevdirektor

Viljandimaa – arenev PÄRIS EESTI

Viljandimaa on osa Eestimaast, mis kannab Eestimaa väärtusi ja kus edendatakse eesti kultuuri. Päril Eesti on kõikjal meie ümber ning selle ehadust kanname me ise oma rahvusliku väärikuse ja elulaadiga.

Viljandimaa peamiseks väärtuseks on inimene. Soovime, et Viljandimaa inimene oleks õnnelik oma elukaare igas etapis ja et Viljandimaa inimeste elukaar pikeneks ning pikeneks ka see elukaare osa, mida nimetame tervena elatud aastateks.

Viljandi maakonna arengustrateegia koostamist koordineerib Viljandimaa Omavalitsuste Liit. Püstitatud eesmärkide täitmise eest vastutavad eelkõige Viljandimaa kohalikud omavalitsused oma koostööorgani Viljandimaa Omavalitsuste Liidu kaudu.

Käesoleva arengustrateegia ei muuda maakonna 2014. aasta strateegias sõnastatud ja 2018. aastal täpsustatud Viljandimaa väärtusi, üldisi strateegilisi eesmärke ega ka strateegiaid üldiste eesmärkide saavutamiseks. Uude teksti on sisse viidud vaid täpsustusi, mis parandavad väärtustest, eesmärkidest ja strateegiatest arusaamist. Täpsemalt on lahti räägitud Viljandimaa strateegia seosed Eesti üldise arengustrateegiaga Eesti 2035.

Arengustrateegia elluviimiseks on vaja astuda konkreetseid samme. Need sammud on kavandatud arengustrateegia tegevuskavas. Tegevuskava minimaalseks pikkuseks on seadusest tulenevalt vähemalt neli aastat ja seda saab käsitleda ka lühiajalise strateegiana. Tegevuskava vaadatakse üle ja täpsustatakse igal aastal.

Oleme kindlad, et eestluse suurim vara – identiteet – on Viljandimaal parimal moel hoitud ja arendatud. Nii keele kui ka algupärase kultuuriruumi mõistes. Muidugi on Eestimaa avatud maailma tuultele. Ometi soovime selles globaalses lahustumistuhinas panustada rahvuslikkusest kantud tervetele juurtele. Juurte tugevus ja hoidmine on ühelt poolt meie riigi põhiseadusest lähtuv ülesanne ning teiselt poolt kestmise eeldus.

Lisaks inimesele on Viljandimaa väärtuseks ka meie põllumaa, meie mets, meie loodus tervikuna. Me ei kavatse muuta Viljandimaad reservaadiks, küll aga soovime, et Viljandimaa areng oleks kestev areng.

Arengustrateegia teostamine eeldab koostööd. Väga mitmekesist koostööd inimeste vahel, kes täidavad väga erinevaid rolle. Koostööd maakonna sees ja maakonnast välja. Hea koostöö erinevates rollides olevate inimeste vahel on Viljandimaa kestva arengu võti.

Meie eesmärk on anda ka ülejäänud Eestile kinnitust, et päril Eesti on Viljandimaal väärikalt hoitud ja esindatud. Kõige püsiva kõrval näitame, et peale kultuurilise identiteedi hoidmise ja nüüdisajastamise on siin hea pinnas kõrgtehnoloogiliste töökohtade ja teenuste ekspordi jaoks. Inimeste ettevõtlikkusele.

Viljandi maakond ei vastanda end teistele Eestimaa piirkondadele. Tahame olla edukad ja tunneme heameelt, kui edukad on ka teised Eestimaa piirkonnad: koos oleme tugevamad.

Jõudu kõigile Viljandimaa elanikele ja Viljandimaa sõpradele!

Alar Karu
Viljandimaa Omavalitsuste Liidu esimees

Sisukord

1. Arengustrateegia koostamise eesmärk.....	5
2. Olukorra kirjeldus	5
3. Viljandimaa väärtused	9
4. Viljandimaa visioon.....	9
5. Strateegilised arengusuunad.....	9
5.1. Inimkapitali arendamine	12
5.2. Ettevõtluskeskkonna ja majanduse arendamine	14
5.3. Maine tõstmine	17
5.4. Elukeskkonna ning tehnilise- ja sotsiaalse taristu arendamine.....	18
6. Arengustrateegia seosed riiklike strateegiadokumentidega ning Viljandimaa kohalike omavalitsuste arengukavadega	20
7. Arengustrateegia elluviimine, seire ja muutmine	21
8. Arengustrateegia kokkuvõte	22

1. Arengustrateegia koostamise eesmärk

Maailm meie ümber ja meie ise oleme pidevas muutumises. Edasiminekuks on põhimõtteliselt kolm võimalust: kas püüda muutumist mõjutada, püüda sellega eelnevalt arvestada või reageerida muutustele tagantjärele. Reageerimata jätta pole võimalik – kui me ei tee seda teadlikult ja vabatahtlikult, siis sunnivad muutused ise endiga arvestama.

Viljandimaal leitakse, et õige tee on proovida muutusi meile soovitud suunas mõjutada ja muutustega targalt kohaneda.

Võrreldes 2018. aastaga on olukord maailmas tunduvalt muutunud. Sõda Ukrainas, energiakriis, väga kõrge inflatsioon, ettevõtjate ja elanikkonna raskused toimetulekuga mõjutavad loomulikult oluliselt olukorda Viljandimaal. Kusagile pole kadunud keskkonnaga seotud teemad. Eestis on jätkuvalt taastetasemest madalam sündimus ja paljudes valdkondades tööjõu puudus.

Vaatamata muutunud olukorrale Viljandimaa jätkab oma teed 2018. aastal vastu võetud arengustrateegias sõnastatud väärtuste, pikaajaliste eesmärkide ja nende saavutamise strateegiatega veidi muudetud sõnastuses. Muutunud olukord kajastub tegevuskavas.

Uue strateegia koostamise eesmärk oli täpsustada strateegiliste eesmärkide mõõdikuid, uuendada Viljandimaa statistilist ülevaadet ja siduda strateegia tegevuskava Eesti lähima kümnendi kõige olulisema üldise arengustrateegiaga Eesti 2035-

Arengustrateegia üldosa annab meile väärtused ja üldised strateegiad edasiliikumiseks. Arengustrateegia tegevuskavas sõnastatakse konkreetsed tegevused eesmärkide saavutamiseks. Arengustrateegia lisad täpsustavad eesmärke arenguvaldkondades ja kirjeldavad täpsemalt Viljandimaa senist arengut.

2. Olukorra kirjeldus

Trendid maailmas ja vajalikud muutused Eestis.

Tervet maailma Viljandimaalt muuta on keeruline. Pigem saame siin toimivate trendidega arvestada. Trendid, mis maailma mõjutavad ja millega arvestada püüame on sõnastatud strateegia Eesti 2035 materjalides järgmiselt:

- tehnoloogia muutub järjest kiiremini;
- kliimamuutused jätkuvad ning keskkonnaseisund halveneb;
- loodusvarasid napib järjest enam;
- maailma rahvastik kasvab ja vananeb;
- rahvusvahelised institutsioonid nõrgenevad, riikidevahelised jõujooned muutuvad, Aasia tõuseb;
- poliitilised süsteemid ja riigivalitsemine muutub;
- rahvusvaheliste konfliktide ning julgeolekuohtude olemus muutub;
- ränne ja linnastumine kasvab;
- ärimudelid ja töö olemus muutub.

Oluline tegur maailma sh Eesti arengu mõjutamisel on Venemaa sõjaline sissetung Ukrainasse 24. veebruaril 2022. Sündmuse mõjud on pikaajalised ja esialgu suhteliselt prognoosimatud.

Kindlasti muutub senisest olulisemaks riigi kaitsevõime teema ja selle koosseisus kaitsetahte küsimus. Tähtsustuvad energiajulgeoleku ja toidujulgeoleku valdkonnad.

Eesti arengute mõjutamiseks on Viljandimaal mitmeid võimalusi. Lähtume siin Eesti Vabariigi Põhiseadusest ja Eesti arengu üldises strateegias Eesti 2035 sõnastatud vajalikest muutustest Eesti elu korraldamisel ja seatud eesmärkidest.

Vajalikud muutused strateegias Eesti 2035 jagatud viieks teemaks:

- Oskused ja tööturg:
- Rahva kestlikkus, tervis ja sotsiaalkaitse:
- Majandus ja kliima:
- Ruum ja liikuvus:
- Riigivalitsemine:

Viljandi maakond

Viljandi maakond asub Eesti kesk- ja lõunaosas, hõlmates 3589,1 km² suuruse maa-ala. Naabermaakondadeks on läänes Pärnumaa, põhjas Järvamaa, kirdes Jõgevamaa, idas Tartumaa ja kagus Valgamaa. Viljandimaal on ühine piir Läti Vabariigiga.

Viljandimaal on neli omavalitsusüksust: Mulgi vald, Põhja-Sakala vald, Viljandi linn ja Viljandi vald. Maakonnakeskuseks on Viljandi linn, mis asetseb maakonna keskosas.

Viljandimaa paikneb valdavas osas Sakala kõrgustikul. Maakonna äärealad paiknevad Võrtsjärve nõos ja Pärnu madalikul. Maakonna idapiiril paikneb Eesti suurim siseveekogu Võrtsjärv, läänepiiril asub Soomaa rahvuspark.

Viljandimaa ühendab endas ajalooliselt väljakujunenud eripäraseid kultuuripiirkondi. Maakonna koosseisu kuulub enamus kultuuriloolisest Mulgimaast. Põhja-Viljandimaa paikneb Põhja- ja Lõuna-Eesti kultuuriareaalide üleminekuvööndis. Lõuna-Viljandimaa kultuuriruumi ilmestab oma keel – mulgi murre.

Eesti regionaalarengu strateegia aastateks 2014-2020 kohaselt võiks Viljandimaa eelisarendavaks kasvuvaldkonnaks olla rahvakultuuri (loome)ettevõtetus ning tervise- ja loodustoodete arendus ja tootmine. Neil teemadel, eriti rahvakultuuri valdkonnas, on Viljandimaal mitmeid edulugusid, aga arenguruumi on nii neis kui teistes valdkondades rohkesti. Uut regionaalarengu strateegiat Eestis koostatud pole ja muudes riiklikes strateegiates pole määratletud, mis võiks Viljandimaal eelisarendatavaks valdkonnaks olla ehk see on Viljandimaa enda määrata.

Ülikiired muutused maailmas toovad esile mitmete valdkondade turvalisuse probleemi. Arvestades Viljandimaa suhteliselt viljaka maaga, varasema kogemusega toidu kasvatamisel ja töötlemisel, kogemusega õpetada toidu kasvatamist ja töötlemist, võiks ja peaks Viljandimaa edaspidi andma senisest veelgi suurema panuse Eesti toidujulgeoleku tagamisse.

Statistikaameti andmetel on ettevõtete arv Viljandi maakonnas aastatel 2017-2021 pidevalt kasvanud, kuid kasvutempo on olnud Eesti keskmisest aeglasem. Aastal 2021 oli Viljandi maakonnas 4121 ettevõtet. Aastal 2021 tegutses Viljandi maakonnas kõige rohkem ettevõtteid põllumajanduse, metsamajanduse ja kalapüügi valdkonnas (922 ettevõtet). Selle valdkonna

ettevõtete arv on langustrendis. Ehituses tegutseb 592 ettevõtet. Trend on kasvav ja absoluutarvus kõige suurem: 149 ettevõtet aastate 2017 ja 2021 võrduses. Suhteliselt oli ettevõtete arvu kasv kõige suurem finants- ja kindlustustegevuse valdkonnas: 283,3% ehk 18 ettevõttelt 51 ettevõtteeni.

Viljandimaa ettevõtetest 94,8% on vähem kui 10 töötajaga. Üle 250 töötajaga ettevõtteid on Viljandimaal kolm ehk 0,1% kõigist Viljandi maakonnas tegutsevatest ettevõtetest. Kasvutrendist saame rääkida vaid alla 10 töötajaga ettevõtete puhul.

Viljandimaad tuntakse nii Eestis kui väljaspool Eestit kultuurikantsina, mille ilmet kujundavad ühelt poolt Viljandi linnas asuvad Eesti Pärimusmuusika Keskus, Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, Ugala teater, Rahvakultuuri Keskus ja igasuvine pärimusmuusika festival ning teisalt maakonnas tegutsev aktiivne rahvamajade ja seltside võrgustik koos Mulgi Kultuuri Instituudi ja teiste asutustega. Tuntud ja traditsioonilised kultuurisündmused leiavad aset ka maakonnas, näiteks igal aastal Suure-Jaanis toimuv muusikafestival ning maakonna Valgamaaga jagatav Mulgimaa laulu- ja tantsupidu. Kindlasti vajab eraldi märkimist igakevadine suurjooks ümber Viljandi järve ning akadeemik Anu Raua tegutsemine Heimtalis ja laiemalt.

Viljandimaa rahvaarv seisuga 01.01.2022 oli statistikaameti andmetel 45 411 inimest. Rahvastikuregistri andmetel elas 01.01.2022 Viljandimaal 45 504 inimest, kellest 16 649 olid Viljandi linna elanikud. 95% maakonna rahvastikust on eestlased.

Kesk- ja Lõuna- piirimail asetsev Viljandi maakond on otsekui meie maapiirkondade näidis: kõik tendentsid, mis parasjagu toimivad, on siin suuremal või vähemal määral esindatud.

Viljandimaa rahvaarv on kahanemise teel. Sisuliselt kogu taasiseseisvumise perioodi. Aasta 2016 rõõmustas maakonda rahvaarvu kasvuga, aga see oli tingitud kahjuks vaid statistikaameti rahvastikuarvestuses toimunud meetodika muutusest. 2016. aastast edasi on rahvastik Viljandimaal kahanenud taas igal aastal.

Algul ei pööratud rahvastiku kahanemisele erilist tähelepanu. Lootuses, et küllap elanike arvukus ka midagi ette võtmata taas tõusule pöörab. Nüüdseks on jõutud olukorda, kus rahvaarvu kahanemine Viljandimaal ei ole enam lihtsalt üks protsess. Tegemist on muutusega, millel on maakonna elule väga selged tagajärjed. Selgeim näide on vajadus korrastada koolivõrku, mis üldjuhul tähendab koolide sulgemist ja koolitee pikendamist paljude maapiirkonna laste jaoks. Paljude kaupade valik Viljandi kauplustes on langenud piirini, kus kaupluse külastamisele Viljandimaal ei tasu enam aega kulutada. Ikka Tartu või Tallinna või hoopis Lätimaale Valmierasse.

Koolivõrgu korrastamise teema tõstatub sageli. Poliitilist üksmeelt selle teostamiseks pole saavutatud. Üldjuhul ei ole saavutatud ka kogukondade toetust võimalikele muutustele.

Viljandimaal on negatiivsed nii loomulik kui ka rändeiive. Rahvastiku kahanemise peamine põhjus on väljaränne, mida põhjustavad elanike vajadusi rahuldavate töökohtade vähesus ja soovitud hariduse omandamine väljaspool maakonda. Kodust kaugemal kõrg- või kutsehariduse omandamine on asjade normaalne käik, kuid ebanormaalne on, et hariduse omandanule ei ole Viljandimaa tööturg enam atraktiivne.

Viljandimaa rahvastiku areng ning selle prognoos on tekitanud olukorra, kus peamiseks väljakutseks on aktiivne kohanemine eluga kahaneva rahvaarvu tingimustes. Kui väljakutsega

toime ei tulla, võib paljude elutähtsate teenuste kättesaadavus halveneda, mis muudab kehvemaks ka maakonna elanike elukvaliteeti. Väljakutse võtmeküsimus on, kas Viljandimaa suudab olla tööturul atraktiivsete töökohtade pakkuja või mitte. Unistust stabiilsest rahvaarvust või isegi rahvaarvu kasvamisest ei maks muidugi pikemas perspektiivis maha mätta. Rahvastikuproгноos näitab, et päris utoopiline see mõte ei ole. Kus on mõistlik tasakaal olukorraga leppimise ning negatiivsete trendide muutmise soovide ja tegevuste vahel? Väga keeruline küsimus, millele iga konkreetse tegevus puhul tuleb ka konkreetne vastus anda.

Esiialgu vajab Viljandimaa aga rahvastiku vähenemisega kohanemise ja rahvaarvu pidurdamise strateegiat. Vajab selget arusaamist, et rahvaarvu kahanemine on probleem, millega tuleb tegeleda. Täpsemalt, vajab Viljandimaa konkreetseid tegevusi, mis rahvastiku kahanemist pidurdaksid. Üldine strateegia ei ole siin keeruline: veidi rohkem sünde, veidi vähem enneaegseid surmasid, veidi rohkem sisserännet, veidi vähem väljarännet, vähem põhjusi väljarändamiseks, rohkem atraktiivseid töökohti. Sündide arvu suurendamine Viljandimaal vajab põhimõtteliselt kolme asja: rohkem sünnitusealisi naisi, suuremat soovi lapsi saada, laste mittedaamist põhjuste vähendamist. Paljud uuringud viitavad sellele, et laste saamisel on takistuseks töö- ja pereelu keeruline ühildamine, sobiva ja jõukohase eluruumi leidmine noorel peredel. Neid probleeme saavad kohalikud omavalitsused koostöös ettevõtjatega ka lokaalselt lahendada. Ideaalis võiks maakonna rahvastik pikemas perspektiivis isegi taas kasvule pöörata.

Keskmine brutokuupalk oli Viljandi maakonnas 2022. aasta II kvartalis 1440 eurot, millega maakondade edetabelis oldi 3. kohal. 2000. aasta keskmine brutokuupalk oli Viljandimaal 236 eurot ja maakondade pingereas oldi 13. kohal. Võiksime rääkida konkurentsivõime tõusust? Jah, aga sellest ei piisa! Jätkuvalt ollakse Harjumaa ja eriti Tallinna palganäitajatest väga kaugel maas. Muidugi on eesmärgiks seda vahet vähendada, aga lähimas perspektiivis pole see oluliselt võimalik. Järelikult on eriti oluline leida Viljandimaal neid põhjusi, miks Viljandimaal on parem elada kui Harjumaal. Kõrgem palk sellesse loetellu hetkel ei kuulu.

Arengustrateegiliseks eesmärgiks on luua tingimused, et inimesed tahavad Viljandimaal elada, saavad siin töötada ja tunnevad end turvaliselt. Arengustrateegia tegevused peavad selle eesmärgi ellu viima. Töökohtade loojad on eelkõige ettevõtjad, aga alahinnata ei tohi ka avaliku sektori rolli tööandjana. Avaliku sektori roll on eelkõige soodsate tingimuste loomine ettevõtluse arenguks. Näiteks, kui mõnedes maakonna piirkonnas on täiendava tööjõu saamise takistuseks elamispinna puudus, saavad kohalikud omavalitsused probleemi lahendamisele kaasa aidata.

Viljandimaa arengustrateegia koostamise korraldaja, hoidja ja seire teostaja on Viljandimaa Omavalitsuste Liit.

Viljandimaa areng saab toimuda vaid ettevõtjate, kodanikuühiskonna ja avaliku sektori ühiste jõupingutuste tulemusel sidusas ühiskonnas.

3. Viljandimaa väärtused

Eesti Vabariigi põhiseaduses on kirjas: „Kõikumatus usus ja vankumatus tahtes kindlustada ja arendada riiki, mis on loodud Eesti rahva riikliku enesemääramise kustumatul õigusel ja välja kuulutatud 1918. aasta 24. veebruaril, mis on rajatud vabadusele, õiglusele ja õigusele, mis on kaitseks sisemisele ja välisele rahule ning pandiks praegustele ja tulevastele põlvetele nende ühiskondlikus edus ja üldises kasus, mis peab tagama eesti rahvuse, keele ja kultuuri säilimise läbi aegade.“

Viljandimaa peamine väärtus on inimene. Viljandimaa väärtused on ka kestmine ja areng; õnnelik olemine; pere, tervis, töö ja haridus. Soovime, et meie inimesed ei ole üksildased. Olulised väärtused on puhas loodus ja viljakas põllumaa. Viljandimaa väärtustatakse koostööd ja sidusust.

Ükski muutus, mis seab ohtu eesti keele ja kultuuri kestvuse, ei ole õigustatud. Ükski muutus, mis seab ohtu elu kestmise Viljandimaal või mõnes selle osas, ei ole õigustatud. Ükski tegevus, mis ei lähtu Viljandimaa väärtustest, ei ole aktsepteeritav.

4. Viljandimaa visioon

Viljandi maakonna visioon ehk soovitud seisund, mille poole püüdleme:

Viljandimaa elanikele on tagatud kestev heaolu. Maakonnas on säilinud jätkusuutlik asustus ja arenev kohalik kultuur ning selleks on piisavalt inimesi. Viljandimaa elukeskkonna arendamine toimub kestva arengu põhimõtete kohaselt.

Soovitud seisundi saavutamise peamiseks vahendiks on Viljandimaa konkurentsivõime suurendamine tööturul.

Tahame jõuda selleni, et Viljandimaa rahvaarvu vähenemine aeglustuks oluliselt. Minimaalne eesmärk on, et maakonna rahvaarv ei väheneks Eesti keskmisest kiiremini. Maksimaalne eesmärk on pöörata rahvaarv kasvule ja saavutada olukord, kus maakonnas elab vähemalt viiskümmend tuhat elanikku.

5. Strateegilised arengusuunad

Viljandimaa elanike arvu vähenemise peamine põhjus on atraktiivsete töökohtade vähesus maakonnas. Konkurentsivõime tõstmine läbi väärtuslike töökohtade loomise on Viljandimaa arengu peamine tee.

Soovitud seisundi saavutamiseks on kavandatud neli arengusuunda, mis kõik on ühtviisi olulised, kuid siiski seatud prioriteetide järjekorda:

- **inimkapitali arendamine;**
- **ettevõtluskeskkonna ja majanduse edendamine;**

- **maine tõstmine;**
- **elukeskkonna ning tehnilise- ja sotsiaalse taristu arendamine.**

Konkurentsivõime tõstmiseks on vaja *arendada inimkapitali*, st saavutada olukord, kus Viljandimaal on piisavalt nii atraktiivsete töökohtade loojaid kui ka loodud töökohtade täitjaid.

Töökohti loovad ettevõtlikud inimesed. Olukorras, kus atraktiivseid töökohti napib, võib järeldada, et Viljandimaal ei ole piisavalt vastavate võimetega inimesi ega ka neid, kes suudaks maakonda külgetõmbavaks muuta. Ligimeelitavate töökohtade ja atraktiivse ettevõtluskeskkonna loojate olemasolu on tähtsaim küsimus Viljandimaa arengustrateegias. On kindel, et kui selliseid inimesi ei suudeta juurde tekitada – kas mujalt meelitades või siinseid elanikke arendades –, siis ei saa maakond jätkusuutlikult edukas olla.

Oluline on märgata, et inimkapitali arendamine käesoleva strateegia mõttes tähendab eelkõige selliste oskuste arendamist, mis tõstavad Viljandimaa konkurentsivõimet tööturul.

Kindlasti on oluline inimkapitali arendamise suund õpetada inimesi Viljandimaad hindama ja siinseid võimalusi ära tundma. Oskus olla positiivne on inimväärtuse oluline osa. Kui noored on õppinud nägema kodumaakonna positiivseid külgi, siis suureneb lootus, et nad siit ei lahku või naasevad pärast õpinguid Viljandimaale.

Inimkapitali arendamine Viljandimaal ei saa piirduda vaid selle kapitali arendamisega tootmisektoris. Viljandimaa vajab oma lastele (ja täiskasvanutele) häid õpetajaid, vajab arste sh perearste, vajab tipptegijaid paljudes avaliku sektori valdkondades. Töökohad on olemas, aga on olemas siseriiklik, kohati ka rahvusvaheline, konkurents nende töökohtade täitjatele, kus kaotajaks jääda lihtsalt ei tohi.

Strateegiline eesmärk arendada inimkapitali ei tähenda, et Viljandimaa strateegiliseks eesmärgiks oleks üliinimeste kontsentratsioon Viljandimaale nagu seda mõnikord tõlgendada on püütud. Inimkapitali arendamine tähendab ka seda, et kõikidele leitakse võimetele vastav tegevus, et Viljandimaa moodustab sidusa ühiskonna, et Viljandimaal märgatakse üksteist.

Koos inimväärtuse arendamisega tuleb *edendada ettevõtlus- ja majanduskeskkonda*. Ettevõtlus- ja majanduskeskkonda edendavad ettevõtlikud, võimekad inimesed, kelle kasvatamine või leidmine on inimkapitali arendamise teema, aga keda on kergem leida, kui keskkond seda soosib. Halb õhustik pärsib ka kõige võimekamate inimeste tegevust. Ettevõtluskeskkonna arendamine on Viljandimaa arengustrateegia teine oluline prioriteet.

Kaasaegses ühiskonnas ei piisa sellest, et ollakse head. Headus peab ka välja paistma. Viljandimaa arengu tagamiseks on oluline, et mitmekesiselt head keskkonda tunnetaksid kohalikud elanikud ning et ka vaade väljastpoolt maakonda oleks positiivne. Sellise seisundi peab tagama *maakonna maine tõstmine* ja identiteedi arendamine. Kui inimkapitali arendamine ning ettevõtlus- ja majanduskeskkonna edendamine peavad tagama olukorra, kus Viljandimaal luuakse väärtusi, mille üle on põhjust uhke olla, siis maine ja identiteedi arendamise ülesanne on tehtud edusammudest teada anda ning seeläbi teisi arenguid toetada. Juba täna on Viljandimaal edulugusid, millest rääkida, kuid kahjuks tehakse seda vähem kui võiks ja peaks. Maine ja identiteedi arendamine on Viljandimaa arengustrateegia kolmas prioriteetne suund.

Viljandimaa **tehniline taristu**, eelkõige teedevõrk, elektrienergiaga varustamine ja andmeside, peavad olema arendatud tagamaks majandusvaldkonna toimimist. **Sotsiaalse taristu** olukord peab toetama majanduse arengut: inimeste sotsiaalne turvatunne ning sotsiaalsete teenuste kättesaadavus peavad olema tagatud elukaare igal hetkel.

Viljandimaal on tehtud märkimisväärseid samme sotsiaalse taristu arendamiseks, lootuses, et korras lasteaiad, koolid, võimlad jne meelitavad siia uusi elanikke. Need ootused pole 100% täitunud. Sotsiaalse infrastruktuuri arendamisega tuleb jätkuvalt tegeleda, sest lahendamata probleeme on piisavalt. Viljandimaa arengustrateegia seisukoht on, et valdkonna arendamisel tuleb toetada eelkõige neid objekte ja tegevusi, mis kõige enam mõjutavad Viljandimaa inimkapitali, ettevõtluskeskkonna ja majanduse arengut. Toetustel põhinev maakond ei saa olla jätkusuutlik: kui vanematel on olemas tasuv töö, siis suudavad nad maksta lasteaiakoha eest ega vaja selleks kohaliku omavalitsuse toetust.

Põhimõtteliselt kehtib sama loogika ka tehnilise taristu kohta: eelistatud on objektid, mis kõige enam toetavad ettevõtlus- ja majanduskeskkonna arendamist. Loomulikult peab sotsiaalse taristu olukord olema selline, mis inimkapitali arendamisel ja ettevõtluskeskkonna edendamisel tehtud edusammudele kriipsu peale ei tõmba.

Viljandimaa elukeskkonna arendamine toimub tõmbekeskuste ja nende kaudu toimepiirkondade arendamise abil. Nii moodustab maakond tervikliku toimepiirkonna, mille tõmbekeskuseks on Viljandi linn. Maakond jaguneb väiksemateks toimepiirkondadeks, milles asuvad Viljandist väiksemad tõmbekeskused. Väiksemate keskuste arendamine on väga oluline. Saavutada maakonna keskus arengu ja maakonna teiste keskuste arengus tasakaal, on raskesti lahendatav ülesanne. Ilma sellist tasakaalu saavutamata pole maakonna terviklik areng pikemas perspektiivis jätkusuutlik.

Viljandi maakonna arengustrateegia ei sea eesmärgi maakonna formaalse halduskorralduse muutmiseks: strateegia ei tegele kohalike omavalitsuste liitumise või jagunemise teemaga. Oluline on siiski rõhutada, et olenemata maakonna formaalsest halduskorraldusest on oluline tugevdada maakonna kohalike omavalitsuste koostööd, mille oluliseks tulemuseks oleks maakonna mitmetasandilises keskus-tagamaa süsteemis ja selle arendamise põhimõtetes kokkuleppimine ning vastava tegevuskava elluviimine. Esmapilgul võib tunduda mõistlik koondada kõik tegevused maakonnakeskusesse, aga kui muud maakonna piirkonnad ei säilita oma identiteeti, ei arene, ei paku kohapeal teenuseid, siis võib olla suhteliselt kindel, et ka maakonna arengul on pidurid peal.

Viljandimaa piirkondliku arengu eestvedajaks võiks ja peaks olema Viljandi linn, kuid maakonna arendamine toimub koostöös kõigi piirkondadega. Arengu eesmärgiks on tasakaalustatult arenenud maakond.

Viljandi maakonna kohalike omavalitsuste koostöö ei saa piirduda Viljandi maakonnaga. Viljandi piirkonna tasakaalustatud arengu tagamiseks on oluline tihe koostöö üle Viljandi maakonna piiri. Eelkõige Valga maakonda jääva Mulgimaa osaga, Jõgeva maakonda jääva Põltsamaa piirkonnaga ja Järva maakonda jääva Kabala kandiga. Kui selle koostöö käigus tekib mõnel kohalikul omavalitsusel või selle osal soov liituda Viljandi maakonnaga, siis suure tõenäosusega tervitab Viljandimaa seda soovi.

Oluline on rahvusvaheline koostöö, kus senisest suuremat tähelepanu väärrib maakonna naaberriik Läti.

Turvalise elu tagamine ei ole Viljandimaa arengustrateegia prioriteediks otseselt seatud, samuti inimõiguste tagamine. On teemasid, mis peavad olema korras ka siis, kui neid ei ole esile tõstetud. Nendes valdkondades tekkivad mured tuleb lahendada nii, nagu lahendatakse kõige kõrgema prioriteediga probleeme.

5.1. Inimkapitali arendamine

Visioon

Viljandimaa inimesed suudavad luua väärtuslikke töökohti, on toimetulevad ja terved, kodanikena aktiivsed ja kodumaakonda väärtustavad.

Eesmärgid

1. Piisavalt eestvedajaid, kes suudavad luua inimesi Viljandimaale toovaid ja siin hoidvaid töökohti, kes tagavad hea ettevõtlus- ja majanduskeskkonna ning aktiveerivad kodanikuühiskonda;
2. Majanduskasvu tagamiseks piisaval arvul tööturul hakkama saavaid inimesi, kes väärtustavad elukohana Viljandimaad;
3. Avalik sektor, kus töökohad on täidetud kompetentsete spetsialistidega, kes tagavad avaliku sektori teenuste kättesaadavuse kõrgel tasemel.
4. Sidus, heaolu loov ja koostöövõimeline elanikkond, kus aktiivsesse ellu on kaasatud kõik elanike rühmad.

Mõõdikud

1. Rahvaarv: ei kahane Eesti keskmisest kiiremini ja pöördub pikemas perspektiivis kasvule; Viljandimaal elab vähemalt viiskümmend tuhat inimest.
2. Sündimus: sündide arv kasvab.
3. Tööhõive määr: 15-64-aastaste tööhõive määr on vahemikus 65-70%.
4. Töötuse määr on alla 6%.
5. Haridustase: 30-34-aastaste inimeste seas on III haridustasemega inimesi 45%;
6. Hariduse kvaliteet: Viljandi Gümnaasium on eksperthinnangute kohaselt Eesti kümne tugevama gümnaasiumi seas.
7. Tervis: enesehinnang oma tervisele on tõusnud.
8. Tervis: tervena elada jäänud aastate arv sünnimomendil kasvab.
9. Eesti keelt emakeelena kõnelejate ja kasutavate inimeste osatähtsus ei vähene.
10. Kultuurielus, spordis ja vabatahtlikus töös osalemise määr kasvab.
11. Täiskasvanute elukestvas õppes osalemise määr kasvab.
12. Püsiva suhtelise vaesuse määr on langev.
13. Soolise võrdõiguslikkuse indeks ei lange alla 2020 aasta näitajat - 60,7 punkti.
14. Vigastuste, mürgistuste ja teatavate muude välispõhjuste toime tagajärjel hukkunud inimeste arv kahaneb.

Lähtudes eeltoodud väärtustest soovime inimkapitali arengu abil elavdada maakonna majandust, luues inimesi Viljandimaale toovaid ja siin hoidvaid töökohti. Olulised on atraktiivsed töökohad nii era- kui ka avalikus sektoris. Läbi majanduse arengu paraneb Viljandimaa elanike elukvaliteet, mis tagab rahvastiku jätkusuutliku arengu.

Viljandimaa vajab kõiki inimesi. Olulised on nii töökohtade loojad kui tippspetsialistid, aga ka lihttöölised. Oodatud on nii noored, kes tahavad oma lapsed Viljandimaal sünnitada ja üles

kasvatada, kui ka vanad, kes soovivad siin oma pensionipõlve veeta. Tuleb luua olukord, kus siin elavatel inimestel oleks vähem põhjusi otsida uusi väljakutseid väljaspool Viljandimaad ning kus Viljandimaale tulla soovijatel on võimalus siia tulla. Lisaks töökoha, kooli, tervishoiu- ja kultuuriasutuste ning muu sarnase olemasolule, oluline luua võimalused elamispinna ostmiseks, üürimiseks või ehitamiseks. Elamispinna teema on järjest aktuaalsem ning piirkond, kes suudab selle kiiresti lahendada, saavutab olulise arengueelise.

Olulised tegevussuunad

1. Tippspetsialistidele töökohtade loomine avalikus sektoris

Töökohtade olemasolu annab võimaluse Viljandimaale asumiseks. Tippspetsialistide teadmised loovad eeldused parimate otsuste vastuvõtmiseks. Nende sissetulekud on eeldatavasti kõrgemad, mis võib positiivselt mõjutada Viljandimaa kaubandust ja teenuste turgu.

- Erinevate oskusteabe-, kompetentsi- ja arenduskeskuste loomine või Viljandimaale toomine, olemasolevate keskuste arendamine.

Selline keskus, olenemata keskuse täpsest nimetusest, on ettevõtte, asutus või organisatsioon, kus leiavad rakenduse oma valdkonda põhjalikult tundvad spetsialistid ja erioskustega töötajad, mis kogub ja jagab oma valdkonna oskusteavet nii maakonna sees kui ka väljapoole või kus tegeletakse valdkonna arendamisega või valdkonna arendamiseks vajaliku uurimistööga.

- Riigiasutuste hoidmine ja toomine Viljandimaale, sh maamajanduse ja kultuurivaldkonna institutsioonide kontsentreerimine maakonda.

Sarnaselt erasektorile ei teki ega säili avaliku sektori töökohad, kui sellesse ei panustata. Loomulik on riigiasutuste struktuuri optimeerimine, aga e-riigis võivad töökohad asuda ka väljaspool pealinna. Maamajanduse ja kultuurivaldkonna (eelkõige pärimuskultuur) institutsioonide kontsentreerimine Viljandimaale on maakonna traditsioone arvestades loogiline ja põhjendatud.

2. Ettevõtjapotentsiaaliga inimeste toomine ja hoidmine

Ettevõtjavõimekusega inimesi ei ole palju. Samuti napib neid, kes suudavad muuta ettevõtluskeskkonda atraktiivsemaks. Töö võimekatega on alati individuaalne. Seega on strateegiliselt oluline otsida ja leida võimekaid liidreid ning teha neile konkreetne pakkumine panustada Viljandimaa arengusse sellisena, et pakkumisest pole võimalik keelduda. Loomulikult on vajalik luua sobiv keskkond, et võimekatel inimestel tekiks soov panustada Viljandimaa arengusse. Samuti on tähtis, et Viljandimaa keskkond oleks piisavalt paindlik soovi tekkimisel selle realiseerimisele kaasa aitama.

3. Inimeste aktiivsuse kasvatamine ja toetamine elukaare igas faasis

Aktiivsuse kasvatamine ja hoidmine on protsess, mis vajab pidevat taastootmist:

- ettevõtlikkuse kasvatamine noorte hulgas;
- elukestva õppe toetamine;
- ümberõppesüsteemi, kutse- ja karjäärinõustamise edendamine;
- ühiskonnaelus aktiivse kaasalöömise soodustamine.

4. Koostöövõimekuse tõstmine ja -võrgustike arendamine

Eelkõige on vaja süvendada arusaama koostööst kui edu tagamise võimalusest ning arendada oskust ja soovi koostööd teha.

5. Kodanikuühiskonna arendamine

Eelkõige teadlikkuse kasvatamine kodanikuühiskonna võimalustest, sh ettevõtjate seas.

6. Viljandimaal antava üld- ja huvihariduse kvaliteedi tõstmine, kättesaadavuse tagamine

Viljandimaa koolivõrk on suhteliselt hästi välja arendatud, kuid maakonna rahvastiku areng viitab, et sedagi tuleb asuda korrastama. On oluline, et korrastamise käigus ei kahaneks laste võimalused haridust, sh huviharidust saada. Hariduse kvaliteeti ei ole kunagi liiga hea. Viljandimaa kõige tähtsamateks suundadeks on lasteaedades antava alushariduse kvaliteedi tõstmine; erivajadustega laste õigeaegne toetamine ning Viljandimaa gümnaasiumites antava hariduse kvaliteedi võime konkureerida vabariigi tippgümnaasiumites antavaga. Viljandimaal on oluline, et koolid õpetaksid õpilasi nägema maakonna võimalusi.

7. Viljandimaal antava kõrg- ja kutsehariduse kvaliteedi tõstmine ja võimaluste arendamine.

Kõiki erialasid ei ole võimalik omandada Viljandimaal, aga on oluline, et Viljandi linn on kõrgharidust andva kooliga linn, et Viljandimaal antav kutseharidus oleks kõrge kvaliteediga

8. Viljandimaa elanike tervisepotentsiaali tõstmine

Inimkapitali arendamise kontekstis eelkõige inimeste tervisekäitumise alase teadlikkuse kasvatamine (täpsemalt Viljandimaa terviseprofiil. Käesoleva strateegia lisa 2)

Vajalikud muudatused lähtuvalt strateegiast Eesti 2035.

- Muudame haridussüsteemi õppijast lähtuvaks ja paindlikuks;
- Parandame kõrghariduse kvaliteeti ja tõhustame selle rahastamist;
- Loome talendisõbraliku keskkonna;
- Suurendame ühiskonna sidusust ja võrdseid võimalusi hariduses ja tööturu;
- Viime inimeste teadmised, oskused ja hoiakud kooskõlla tööturu vajaduste ning majanduse struktuurimuutustega;
- Valmistume tulevikutööks;
- Kujundame tervisliku rahvastiku- ja perepoliitika eesti rahva kestlikkuse ja heaolu tagamiseks;
- Kujundame elukeskkonna ning inimeste hoiakud ja käitumise tervist ja keskkonda hoidvaks ning vähendame riskikäitumist;
- Toetame vaimset tervist ning vähendame vaimset ja füüsilist vägivalda.

5.2. Ettevõtluskeskkonna ja majanduse arendamine

Visioon

Ettevõtlik, nutikalt spetsialiseerunud ja koostööd väärtustav maakond, kus piirkonna ressursse kasutatakse jätkusuutlikult. Viljandimaa tööturg on atraktiivne nii kohalikele elanikele kui ka teistele eestimaalastele.

Eesmärgid

1. Ettevõtjatele tegutsemisvõimaluste loomine: Viljandimaal ettevõtlusega tegeleda soovivad inimesed leiavad toetamist; ettevõtjaid ei tõrjuta, vaid neile on loodud head tingimused.
2. Viljandimaa majanduse areng on Eesti keskmisest kiirem.
3. Viljandimaa ettevõtjad teevad tulemuslikku ja jätkusuutlikku koostööd nii omavahel kui ka avaliku sektoriga.
4. Viljandimaale tullakse ning jäädakse atraktiivsete töökohtade olemasolu ja nende loomise võimaluse tõttu.

Mõõdikud

1. Rändesaldo: rändesaldo on teel positiivsusele.
2. Keskmine palk: maakonna keskmine palk ületab Eesti keskmist ja on lähedane Harju maakonna keskmisele palgale.
3. Sisemajanduse koguprodukt: Viljandimaal toodetu osakaal Eesti sisemajanduse koguproduktis on kasvanud.
4. Ressurssitootlikkus kasvab.

Ainult inimkapitali arendamisest majanduse edendamiseks ei piisa: vajalik on luua ettevõtlust soodustav keskkond. Viljandimaal ei ole võimalik luua Eesti üldisest ettevõtlus- ja majanduskliimast oluliselt paremaid tingimusi. On võimalik luua olukord, kus:

- kõik Eestis olemasolevad ettevõtlust ja majandusarengut soodustavad tingimused on maksimaalselt ära kasutatud ning toetavad piirkonna eripära (keskmiselt suurem primaar- ja sekundaarsektori ettevõtjate osatähtsus võrreldes Eesti keskmisega);
- ettevõtete rajamine maakonda on soodustatud;
- Viljandimaa inimesed, kes soovivad ettevõtlusega tegeleda, on toetatud;
- koostöö ja loodud võrgustikud aitavad kaasa ettevõtjate eesmärkide saavutamisele.

Viljandimaa võimalus on väiketootmise eeliste kasutamine, spetsialiseerumine ja paindlikkus. Võimaluste realiseerimiseks on ülioluline koostöövõimekus, tarneahelate ning võrgustike loomine. Kindlasti on oluline, et Viljandimaal oleks senisest rohkem vähemalt keskmise suurusega ettevõtteid.

Viljandimaa rikkuseks on viljakas põllumaa ning see loob võimalusi põllumajandusega seotud ettevõtete arendamiseks. Viljandimaal on suured traditsioonid pärimuskultuuri valdkonnas, mis loob eeldused loomemajanduse arendamiseks. Puhas loodus ja kultuuritraditsioonid annavad põhjust külastuskeskkonna arendamiseks ning turismimajanduse edendamiseks. Viljandimaal on arenenud metalli-, puidu- ja tekstiilitööstus. Oluline on nende tööstusharude arengu toetamine, aga veelgi olulisem on õigeaegselt märgata ja toetada neid tööstusaruseid, mis võiksid olla Viljandimaa arengumootoriteks aastal 2035+.

Üldise spetsialiseerumise kontekstis peab Viljandimaa majandusarengus peamist tähelepanu pöörama aladele, kus on senini edukas oldud, kuid arenevas maailmas on oluline olla ka valmis uuteks väljakutseteks ja tegutsemiseks aladel, mis hetkel veel pildile ei mahu. Sellise võimaluse peab tagama üldine positiivne ettevõtluskeskkond ning valmisolek uuendusteks.

Viljandimaa areng peab toimuma kestva arengu põhimõtete kohaselt ja jätkusuutlikult.

Olulised tegevussuunad

- 1. Ettevõtlusaktiivsuse ja -tulemuslikkuse suurendamine läbi koolituste ja ettevõtluskeskkonna parandamise;**
- 2. Kutseharidust andvate koolide arendamine;**

Peamisteks suundadeks on tööturu vajadustele vastava kutsehariduse andmine, konkurentsivõime tõstmine kutseharidusmaastikul (kutsekoolid on üleriigilise piirkonnaga, kuid Viljandimaale on oluline, et siin säiliks kaks kutseharidust andvat konkurentsivõimelist keskust), kutsehariduse omandamise tingimuste pidev parandamine ning võimaluste loomine soovitud hariduse saamiseks. Väga oluline on loodud võimaluste tulemuslikum kasutamine ning õpetamise taseme järjepidev tõstmine.
- 3. Olemasolevate ettevõtlusalade ja -inkubaatorite arendamine ning uute kavandamine, loomine ja turundus;**
- 4. Põllumajandustootmisega seotud oskusteabe levitamine;**
- 5. Rahvakultuuri (loome)ettevõtlus ning tervise- ja loodustoodete arenduse ja tootmise alase oskusteabe levitamine;**
- 6. Ettevõtjatele tegutsemisvõimaluste loomine;**
- 7. Aktiivne tegelemine ettevõtluse ja sobiva keskkonna arendamisega Viljandimaa kohalikes omavalitsustes;**

Ettevõtluskeskkonnaga tegelemine ei ole kohalike omavalitsuste seadusest tulenev ülesanne, kuid soosiva keskkonna kujundamine peab saama nende tegevuse loomulikuks osaks.
- 8. Analüüsivõimekuse tõstmine, vajaliku andmekogu loomine ja aktualiseerimine.**

Vajalikud muudatused lähtuvalt strateegiast Eesti 2035.

- Võtame kasutusele uued lahendused ettevõtete teadus- ja arendustegevuse ning innovatsiooni soodustamiseks;
- Suurendame Eesti majandusele oluliste valdkondade võimekust;
- Suurendame teaduse mõjusust ja mitmekesisust, hoides teaduse kõrget taset;
- Planeerime ja uuendame ruumi terviklikult ja kvaliteetselt ühiskonna vajaduste, rahvastiku- muutuste, tervise ja keskkonnahoiuga arvestavalt;
- Võtame kasutusele ringmajanduse põhimõtted;
- Läheme üle kliimanetraalsele energiatootmisele, tagades energiapuhtuse.

5.3. Maine tõstmine

Visioon

Viljandimaa üle on omad uhked ning külalistes tekitab maakond huvi ja imetlust.

Eesmärgid

1. Viljandimaa on tuntud ainulaadse piirkonna – PÄRIS EESTINA.
2. Viljandimaa on potentsiaalsetele elanikele ja ettevõtjatele huvipakkuv, siia soovitakse elama asuda ja siin ettevõtlusega tegeleda. Viljandimaad nähakse areneva piirkonnana.
3. Viljandimaa elanikud identifitseerivad end uhkusega viljandimaalastena ning räägivad lugusid oma piirkonna edust ja erilisusest.

Mõõdikud

1. Elanike rahulolu: elanike rahulolu Viljandi maakonna kui elu- ja tööpaigaga on kasvanud.
2. Huvi Viljandimaa vastu on kasvanud: ööbimiste arv majutusasutustes on kasvanud.
3. Turistide huvi Viljandimaa kui võimaliku sihtkoha vastu on kasvanud: turismi veebi- ja sotsiaalmeedia liikluse ja kanalite jälgijate arv on tõusnud

Positiivsus genereerib positiivsust ja vastupidi. On oluline, et negatiivsus ei saaks üle võimendatud, vaid et osataks näha ja tähtsustada positiivseid arenguid. Ühiskonnas ei piisa enam pelgalt positiivsete nihete toimumisest. Vaja on, et positiivsed muutused sellistena ka välja paistaksid.

Viljandimaa maine ja identiteedi arengu kavandamine tugineb maakonna väärtustel, aja- ja kultuuriloo ning majandusarengu edulugudel. Oluline koht maine arendamisel on maakonna positiivsete erisuste esiletoomisel, näiteks:

- ettevõtted: edukatest ettevõtetest lugude rääkimine;
- ajaloolised isikud: Lehola Lembitu, Carl Robert Jakobson, Martin Klein, Johan Laidoner, Anton Irv, Toomas Hendrik Ilves jpt;
- kultuuritegelased: heliloojad Kapid, Mart Saar, Johann Köler, August Kitzberg, Paul Kondas, Jaan Lattik, Anu Raud, Stefan jpt;
- Viljandi maakonna eriilmelised piirkonnad: Mulgimaa, Sakalamaa, Võrtsjärv ja Soomaa;
- tuntud üritused: Suurjooks ümber Viljandi järve, Viljandi pärimusmuusika festival, Suure-Jaani muusikafestival, Noore Tantsu Festival jne;
- mainekad asutused: Eesti Pärimusmuusika Keskus, Ugala teater, Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia jne;
- Mulgi kultuur
- rahvusliku liikumise algus.

Olulised tegevussuunad

1. **Viljandimaa võimaluste aktiivne tutvustamine;**
  - Viljandimaa tutvustamine naaberriikidele (Läti, Soome);
  - Viljandimaa tutvustamine noortel (uute infokanalite avamine)
2. **Viljandimaa külustuskeskkonna parandamine.**

Külastuskeskkonna areng loob võimaluse turismimajanduse edendamiseks ning mõjutab otseselt ka Viljandimaa mainet: positiivne keskkond loob eeldusi inimeste soovile Viljandimaale elama asuda.

3. Viljandimaa eriilmeliste kultuuriruumide arendamine

3.1. Mulgi keele ja kultuuri edendamine.

Viljandimaa mainega on Viljandimaal tegeletud, kuid mitte järjekindlalt, jõuliselt ja sihipäraselt.

Viljandimaa on seadnud endale eesmärgi olla päris Eesti. See ei tähenda, et ülejäänud Eesti ei oleks „päris“ või et Viljandimaa saaks Eestiks olemise monopoliseerida. Eesti keele ja kultuuri säilitamine on põhiseaduse kohaselt riigi eksisteerimise peamine argument. Globaliseerivas maailmas on oma kultuuri hoidmine väikeriigile suur väljakutse, mida ei saa täita ühes maakonnas, vaid ainult kogu riigi ühises tegevuses, millesse tuleb kaasata ka väliseestlaste kogukond. Kusagil siin muutuv maailmas peab aga olema kese, kus keegi juurte tervise eest pidevalt hea seisab.

Rahvuskultuur on Eestit toitvaks juureks. Viljandimaa peab oma kohuseks Eestis pidevalt meelde tuletada kultuuri arendamise vajadust. Meie ülesandeks on ka seda kultuuri koos teistega arendada nii, et tulevikuski elaks Maarjamaal jätkuvalt eesti kultuurile toetuv ja eesti keelt kõnelev kogukond.

Vajalikud muudatused lähtuvalt strateegiast Eesti 2035.

- Parandame riigi ja kohaliku omavalitsuse üksuste teenuste kvaliteeti ja kättesaadavust ning vaatame üle vastutuse jaotumise.

5.4. Elukeskkonna ning tehnilise- ja sotsiaalse taristu arendamine

Visioon

Viljandimaa tehniline ja sotsiaalne taristu tagab inimestele ajastule vastava ettevõtlus- ja elukeskkonna.

Eesmärgid

1. Tehnilise ja sotsiaalse taristu seisund ning areng toetab piisavalt ettevõtlust ja majandusarengut.
2. Sotsiaalse taristu seisund ja areng tagavad inimestele sotsiaalse turvalisuse.
3. Ruumiline planeerimine on loonud eeldused taristu arengule.
4. Loodus- ja tehiskeskkonna areng toimub tasakaalustatult; on säilinud puhas elukeskkond.
5. Välja on arendatud toimiv tõmbekeskuste, sh maakonnakeskuse ja toimepiirkondade võrgustik, mis tagab elanikele teenuste kättesaadavuse.

Mõõdikud

1. Ettevõtete arv: Viljandimaal tegutsevate ettevõtete, sh keskmiste ja suuremate ettevõtete arv on kasvanud.

2. Oluliste asutuste tegevuse jätkumine: tegutsevad SA Viljandi Haigla, Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, Ugala teater, Eesti Pärimusmuusika Keskus, Viljandi Muuseum, Rahvakultuuri Keskus, Maaelu Edendamise Sihtasutus jmt.
3. Viljandimaal antakse jätkuvalt kutseharidust kahes kutseõppeasutuses: Viljandi Kutseõppekeskuses ning Olustvere Teenindus- ja Maamajanduskoolis.
4. Oluliste asutuste arv on kasvanud: maakonda on toodud uusi riigiasutusi.
5. Alushariduse õpetajate palk: alushariduse õpetajate keskmine palk ei ole väiksem põhikooli õpetajate keskmisest palgast.
6. Elektrienergia varustuskindlus on tõusnud.
7. Soojusenergia varustuskindlus on tõusnud.
8. Mustkattega teede osakaal on tõusnud.
9. Kergliiklusteid on rohkem.
10. Elukeskkonnaga rahulolu on tõusnud.
11. Usaldus riigi ja kohaliku omavalitsuse institutsioonide vastu on tõusnud.
12. Eestit turvaliseks riigiks pidavate elanike osatähtsus on tõusnud.

Tehnilise taristu seisukord peab toetama Viljandimaa arengueesmärgi täitmist. Tehnilise taristu arendamisel pööratakse peatahelepanu teede ja tänavate tehnilise seisukorra parandamisele, kvaliteetse elektrienergiaga varustatuse kindlustamisele ning kaasaegse andmeside võimaluste loomisele maakonna asustatud aladel. Oluline on energiaressursside varustuskindlus, tuleb tagada, et tarbijatel oleks pikaajaliselt ligipääs vajaliku kvaliteediga ning vastuvõetava hinnaga energiaressurssidele.

Eelnimetatu prioriteetideks seadmist seletab asjaolu, et teede, energiaga varustamine ja andmeside on infrastruktuuri elemendid, mis kõige enam mõjutavad majanduskeskkonna toimimist. Ühtlasi tuleb luua tasakaal majandustegevuse arendamise ja loodurikkuste kasutamise vahel.

Maakonna peaeesmärgi saavutamist peab toetama ka sotsiaalse taristu seisukord. Viljandimaa elanikele tuleb tagada sotsiaalne turvatunne ja kvaliteetsed sotsiaalteenused elukaare igas punktis. Samuti peavad olema loodud head ja kättesaadavad võimalused vaba aja veetmiseks. Sotsiaalse taristu arendamise kõige olulisemad teemad on haridus ja tervishoid.

Olulised tegevussuunad

- 1. Tööstusparkide arendamine**
- 2. Tehnilise infrastruktuuri arendamine:**
  - Teede ja tänavate kvaliteedi tõstmine;
  - Kergliiklusteede võrgustiku arendamine;
  - Elektrivarustuse kvaliteedi tõstmine;
  - Säästvate energialahenduste arendamine;
  - Andmesidevõrgustiku arendamine.
- 3. Transpordi võrgustiku arendamine**
- 4. Arstiabi teenuse kättesaadavuse parandamine Viljandi maakonna haigla ja perearstikeskuste arendamisega**
- 5. Sotsiaalteenuste arendamine ja teenuste kättesaadavuse parandamine.**
- 6. Koolivõrgu arendamine. Teadusasutuste arendamine. Kompetentsikeskuste arendamine.**
- 7. Kultuuriasutuste võrgustiku arendamine.**
- 8. Elamufondi arendamine.**

9. Keskkonnateadlikkuse suurendamine ja ressursside säästlik kasutamine

10. Sportimis ja kehakultuuriga tegelemise võimaluste arendamine

Vajalikud muudatused lähtuvalt strateegiast Eesti 2035.

- Tagame elujõulise kultuuriruumi;
- Pakume vajaduspõhist, kõiki transpordiliike hõlmavat ning koostoimivat transporditeenust;
- Võtame kasutusele ohutu, keskkonnanahoidliku, konkurentsivõimelise, vajaduspõhise ning jätkusuutliku transpordi- ja energiataristu.
- Nüüdisajastame töötervishoiu tervist toetavaks ja vähendame inimeste tööväimekadu;
- Lõimime tervishoiu- ja sotsiaalteenused inimkeskselt;
- Lõimime personaalmeditsiini lahendused tervishoiusüsteemi igapäevategevustesse;
- Uuendame sotsiaalkaitse korraldust, arvestades ühiskondlikke muutusi;
- Parandame erivajadustega inimeste heaolu ja ühiskondlikku aktiivsust ning tõhustame pikaajalise hoolduse süsteemi.

6. Arengustrateegia seosed riiklike strateegiadokumentidega ning Viljandimaa kohalike omavalitsuste arengukavadega

Viljandimaa ei saa areneda väljaspool Eesti üldist arengut, vaid peab arvestama teiste maakondade arenguga. Samuti ei saa Viljandimaa arengustrateegia olla vastuolus maakonna omavalitsuste arengutega. Viljandimaa saab areneda ainult tihedas koostöös.

Viljandimaa strateegiliste eesmärkide saavutamise instrumendiks on seosed riiklike arengustrateegiatega ja maakonna kohalike omavalitsuste arengustrateegiatega. Viljandimaa arengu kavandamisel arvestatakse teiste strateegiatega ning vajadusel mõjutatakse neid arvestama Viljandimaa strateegiliste seisukohtadega.

Viljandimaa arengustrateegia koostamisel on arvestatud järgmiste üleriigiliste strateegiadokumentidega:

1. Eesti Vabariigi Põhiseadus
2. Strateegia „Eesti 2035“
3. Regionaalse arengu tegevuskava.
4. Üleriigiline planeering „Eesti 2030+“
5. Turismistrateegia 2022-2025 it's about time

Viljandimaa arengustrateegia ei pretendeeri unikaalsusele. Maakonna peamine väljakutse on väljakutseks enamusele Eestimaast. Viljandimaa neli põhilist arengusuunda sobivad kahtlemata ka paljudele teistele maakondadele. Viljandimaa võimaluseks ei ole mitte teiste maakondade nõrgendamine, vaid koostöö üldisemate probleemide lahendamisel. Eripära teiste maakondadega võrreldes ilmneb peamiselt konkreetsetes tegevustes. Viljandimaa on valmis tegema koostööd kõigi maakondade ja riigiasutustega kõigil tegevussuundadel.

7. Arengustrateegia elluviimine, seire ja muutmine

Viljandimaa ees seisvaid väljakutseid saab lahendada Viljandimaa kohalike omavalitsuste, ettevõtete, asutuste ja huvirühmade võrgustiku koostöös Eesti riigiasutustega. Võrgustiku koostöö tekitamisel, alalhoidmisel ning koordineerimisel on juhtpositsioonil Viljandimaa Omavalitsuste Liidu vanematekogu.

Viljandimaa arengustrateegia elluviimise instrument on tegevuskavad, mis vaadatakse üle mitte harvemini kui kord kahe aasta tagant ja korrigeeritakse vastavalt olukorra muutumisele.

Viljandimaa Omavalitsuste Liidu vanemate kogu:

1. Annab hinnangu arengustrateegia eesmärkide täitmisele.
2. Kinnitab arengustrateegia tegevuskavva viidavad muudatused.
3. Algatab vajadusel arengustrateegia üldosa muutmise. Muutmine algatatakse kui arengukavas püstitatud eesmärkide täitmise analüüsi käigus, tegevussuundade ja -kava täpsustamisel selgub vajadus muuta arengukavas esitatud väärtusi, peamist eesmärki või selle täitmiseks valitud strateegiaid.

Viljandimaa Omavalitsuste Liidu tegev:

1. Korraldab Viljandimaa arengu põhinäitajate statistika süstemaatiline uuendamise.
2. Valmistab ette materjalid arengustrateegia eesmärkide täitmisele hinnangu andmiseks ning lisab aruande strateegia lisade hulka. Hindamist teostatakse mitte harvemini kui iga nelja aasta järel.
3. Valmistab ette ülevaated arengustrateegia tegevuskava täitmisest ja ettepanekud tegevuskava muutmiseks. Tegevuskava vaadatakse üle mitte harvemini kui kord kahe aasta jooksul.

8. Arengustrateegia kokkuvõte

VILJANDIMAA VÄÄRTUSED	Viljandimaa toetab oma tegevusega Eesti Vabariigi põhiseaduses olevaid eesmärke ja väärtusi. Viljandimaa peamine väärtus on inimene ning meie inimesed ei tohi olla üksildased. Viljandimaa väärtused on kestmine ja areng, õnnelik olemine, pere, tervis, töö ja haridus. Olulised väärtused on puhas loodus ja põllumaa. Viljandimaa väärtustab koostööd ja sidusust. Ükski muutus, mis seab ohtu eesti keele ja kultuuri kestvuse, ei ole õigustatud. Ükski muutus, mis seab ohtu elu kestmise Viljandimaal või mõnes selle osas, ei ole õigustatud. Ükski tegevus, mis ei lähtu Viljandimaa väärtustest, ei ole aktsepteeritav.			
VILJANDIMAA VISIOON	Viljandimaa elanikele on tagatud kestev heaolu. Maakonnas on säilinud jätkusuutlik asustus ja arenev kohalik kultuur ning selleks on piisavalt inimesi. Viljandimaa elukeskkonna arendamine toimub kestva arengu põhimõtete kohaselt.			
STATEEGILISED ARENGUSUUNAD	Inimkapitali arendamine	Ettevõtluskeskkonna ja majanduse arendamine	Maine tõstmine	Elukeskkonna ning tehnilise- ja sotsiaalse taristu arendamine
Visioon	Viljandimaa inimesed suudavad luua väärtuslikke töökohti, on toimetulevad ja terved, kodanikena aktiivsed ja kodumaakonda väärtustavad.	Ettevõtlik, nutikalt spetsialiseerunud ja koostööd väärtustav maakond, kus piirkonna ressursse kasutatakse jätkusuutlikult. Viljandimaa tööturg on atraktiivne nii kohalikele elanikele kui ka teistele eestimaalastele.	Viljandimaa üle on omad uhked ning külalistes tekitab maakond huvi ja imetlust.	Viljandimaa tehniline ja sotsiaalne taristu tagab inimestele ajastule vastava ettevõtlus- ja elukeskkonna.
Eesmärgid	<ul style="list-style-type: none"> • Piisavalt eestvedajaid, kes suudavad luua inimesi Viljandimaale toovaid ja siin hoidvaid töökohti, kes tagavad hea ettevõtlus- ja majanduskeskkonna ning aktiveerivad kodanikuühiskonda; • Majanduskasvu tagamiseks piisaval arvul tööturul hakkama saavaid inimesi, kes väärtustavad elukohana Viljandimaad; • Avalik sektor, kus töökohad on täidetud kompetentsete spetsialistidega, kes tagavad avaliku sektori teenuste kättesaadavuse kõrgel tasemel. • Sidus, heaolu loov ja koostöövõimeline elanikkond, kus aktiivsesse ellu on kaasatud kõik elanike rühmad. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ettevõtjatele tegutsemisvõimaluste loomine: Viljandimaal ettevõtlusega tegeleda soovivad inimesed leiavad toetamist; ettevõtjaid ei tõrjuta, vaid neile on loodud head tingimused. • Viljandimaa majanduse areng on Eesti keskmisest kiirem. • Viljandimaa ettevõtjad teevad tulemuslikku ja jätkusuutlikku koostööd nii omavahel kui ka avaliku sektoriga. • Viljandimaale tullakse ning jäädakse atraktiivsete töökohtade olemasolu ja nende loomise võimaluse tõttu 	<ul style="list-style-type: none"> • Viljandimaa on tuntud ainulaadse piirkonna – PÄRIS EESTINA. • Viljandimaa on potentsiaalsetele elanikele ja ettevõtjatele huvipakkuv, siia soovitakse elama asuda ja siin ettevõtlusega tegeleda. Viljandimaad nähakse areneva piirkonnana. • Viljandimaa elanikud identifitseerivad end uhkusega viljandimaalastena ning räägivad lugusid oma piirkonna edust ja erilisusest. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tehnilise ja sotsiaalse taristu seisund ning areng toetab piisavalt ettevõtlust ja majandusarengut. • Sotsiaalse taristu seisund ja areng tagavad inimestele sotsiaalse turvalisuse. • Ruumiline planeerimine on loonud eeldused taristu arengule. • Loodus- ja tehiskeskkonna areng toimub tasakaalustatult; on säilinud puhas elukeskkond. • Välja on arendatud toimiv tõmbekeskuste, sh maakonnakeskuse ja toimepiirkondade võrgustik, mis tagab elanikele teenuste kättesaadavuse.

<p>Mõõdikud</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Rahvaarv: ei kahane Eesti keskmisest kiiremini ja pöördub pikemas perspektiivis kasvule; Viljandimaal elab vähemalt viiskümmend tuhat inimest. • Sündimus: sündide arv kasvab. • Tööhõive määr: 15-64-aastaste tööhõive määr on vahemikus 65-70%. • Töötuse määr on alla 6%. • Haridustase: 30-34-aastaste inimeste seas on III haridustasemega inimesi 45%; • Hariduse kvaliteet: Viljandi Gümnaasium on eksperthinnangute kohaselt Eesti kümne tugevama gümnaasiumi seas. • Tervis: enesehinnang oma tervisele on tõusnud. Eesti keelt emakeelena kõnelejate ja kasutatavate inimeste osatähtsus ei vähene. • Kultuurielus, spordis ja vabatahtlikus töös osalemise määr kasvab. • Elukestev õpe: täiskasvanute elukestvas õppes osalemise määr kasvab. • Suhteline vaesus: püsiva suhtelise vaesuse määr on langev. • Sooline võrdõiguslikkus: soolise võrdõiguslikkuse indeks ei lange alla 2020 aasta näitajat - 60,7 punkti. • Hukkunud: vigastuste, mürgistuste ja teatavate muude välispõhjuste toime tagajärjel hukkunud inimeste arv kahaneb. 	<ul style="list-style-type: none"> • Rändesaldo: rändesaldo on teel positiivsusele. • Keskmine palk: maakonna keskmine palk ületab Eesti keskmist ja on lähedane Harju maakonna keskmisele palgale. • Sisemajanduse koguprodukt: Viljandimaal toodetu osakaal Eesti sisemajanduse koguproduktis on kasvanud. • Ressursitootlikkus kasvab 	<ul style="list-style-type: none"> • Elanike rahulolu: elanike rahulolu Viljandi maakonna kui elu- ja tööpaigaga on kasvanud. • Huvi Viljandimaa vastu on kasvanud: ööbimiste arv majutusasutustes on kasvanud. 	<ul style="list-style-type: none"> • Ettevõtete arv: Viljandimaal tegutsevate ettevõtete, sh keskmiste ja suuremate ettevõtete arv on kasvanud. • Oluliste asutuste tegevuse jätkumine: tegutsevad SA Viljandi Haigla, Tartu Ülikooli Viljandi Kultuuriakadeemia, Ugala teater, Eesti Pärimusmuusika Keskus, Viljandi Muuseum, Rahvakultuuri Keskus, Maaelu Edendamise Sihtasutus jmt. • Viljandimaal antakse jätkuvalt kutseharidust kahes kutseõppeasutuses: Viljandi Kutseõppekeskuses ning Olustvere Teenindus- ja Maa-majanduskoolis. • Oluliste asutuste arv on kasvanud: maakonda on toodud uusi riigiasutusi. • Alushariduse õpetajate keskmine palk: alushariduse õpetajate keskmine palk ei ole väiksem põhikooli õpetajate keskmisest palgast. • Elektrienergia varustuskindlus on tõusnud. • Soojusenergia varustuskindlus on tõusnud. • Mustkattega teede osakaal on tõusnud. • Kergliiklusteid on rohkem • Elukeskkonnaga rahulolu kasvab • Usaldus riigi ja kohaliku omavalitsuse institutsioonide vastu kasvab • Eestit turvaliseks riigiks pidavate elanike osatähtsus kasvab
<p>Olulised tegevussuunad</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Tippspetsialistidele töökohtade loomine avalikus sektoris • Ettevõtjapotentsiaaliga inimeste toomine ja hoidmine • Inimeste aktiivsuse kasvatamine ja toetamine elukaare igas faasis 	<ul style="list-style-type: none"> • Ettevõtlusaktiivsuse ja -tulemuslikkuse suurendamine läbi koolituste ja ettevõtluskeskkonna parandamise; • Kutseharidust andvate koolide arendamine; 	<ul style="list-style-type: none"> • Viljandimaa võimaluste aktiivne tutvustamine; • Viljandimaa külastuskeskkonna parandamine; • Viljandimaa eriilmeliste koltureerimise arendamine. 	<ul style="list-style-type: none"> • Tööstusparkide arendamine; • Tehnilise infrastruktuuri arendamine; - Teede ja tänavate kvaliteedi tõstmise; - Kergliiklusteede võrgustiku

	<ul style="list-style-type: none"> • Koostöövõimekuse tõstmine ja -võrgustike arendamine • Kodanikuühiskonna arendamine • Viljandimaal antava üldhariduse kvaliteedi tõstmine, kättesaadavuse tagamine • Viljandimaal antava kõrg- ja kutsehariduse kvaliteedi tõstmine ja võimaluste arendamine • Viljandimaa elanike tervisepotentsiaali tõstmine 	<ul style="list-style-type: none"> • Olemasolevate ettevõtlusalade ja -inkubaatorite arendamine ning uute kavandamine, loomine ja turundus; • Põllumajandustootmisega seotud oskusteabe levitamine; • Rahvakultuuri (loome)ettevõtlus ning tervise- ja loodustoodete arenduse ja tootmise alase oskusteabe levitamine; • Ettevõtjatele tegutsemisvõimaluste loomine; • Aktiivne tegelemine ettevõtluse ja sobiva keskkonna arendamisega Viljandimaa kohalikes omavalitsustes; • Analüüsivõimekuse tõstmine, vajaliku andmekogu loomine ja aktualiseerimine. 		<ul style="list-style-type: none"> arendamine; - Elektrivarustuse kvaliteedi tõstmine; - Säästvate energialahenduste arendamine; - Andmesidevõrkude arendamine; • Transpordi võrgustiku arendamine; • Arstiabiteenuse kättesaadavuse parandamine. Viljandi maakonna haigla ja perearstikeskuste arendamisega; • Keskkonnateadlikkuse suurendamine ja ressursside säästlik kasutamine • Sotsiaalteenuste arendamine ja kättesaadavuse parandamine; • Koolivõrgu arendamine. Teadusasutuste arendamine. Kompetentsikeskuste arendamine; • Kultuuriasutuste võrgustiku arendamine; • Elamufondi arendamine; • Keskkonnateadlikkuse suurendamine ja ressursside säästlik kasutamine; • Sportimis ja kehakultuuriga tegelemise võimaluste arendamine
--	--	---	--	--